

SOSYAL GÜVENLİK HAKKI VE 1982 ANAYASASI'NA YANSIMALARI

Alpaslan KARABULUT

Türkiye İş Kurumu İstihdam Uzmanı

ÖZET

Sosyal güvenlik ihtiyacı insanlık tarihi kadar eski ve evrenseldir. Sosyal güvenlik hakkı bugünkü durumuna zorlu bir süreç sonucunda ulaşmıştır. Sosyalist ve liberal düşünce sistemleri bu konuda farklı görüşlere sahiptir. Sanayi devrimi sadece ekonomik yapıyı değiştirmiş aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıyı da dönüştürmüştür. İnsan onuruna yakışır bir yaşam sürmenin temel koşulu, sosyal güvenlik hakkına sahip olmaktır. Uluslararası anlaşma ve sözleşmelerde kendine yer bulan bu hak, temel bir insan hakkıdır. Sosyal güvenlik hakkının etkisi hem 1982 Anayasası'nda hem de Anayasa Mahkemesi kararlarında görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, sosyal güvenlik hakkı kavramına ilişkin teorik bir çerçeve sunmak ve 1982 Anayasası'na yansımalarını; 1921, 1924 ve 1961 Anayasaları ile Anayasa Mahkemesi İçtihatları çerçevesinde irdelemektir.

Anahtar kelimeler: sosyal güvenlik, sosyal güvenlik hakkı, 1982 anayasası

THE RIGHT TO SOCIAL SECURITY AND ITS REFLECTIONS TO 1982 CONSTITUTION

ABSTRACT

Social security is as old as humanity and universal. The right to social security as a result of a difficult process reached its present state. Socialist and liberal thought systems have different views on this issue. The industrial revolution has not only changed the economic structure also transform social and cultural structure. The basic condition for a life worthy of human dignity driving is to have the right to social security. This right its place in the international agreements and conventions, is a basic human right. The effect of the right to social security is seen both the 1982 Constitution and the Constitutional Court decision. The aim of this study is to provide a theoretical framework for the concept of the right to social security and the examining this concept the implications of the 1982 Constitution to examine in the framework of the 1921, 1924 and 1961 Constitution with Supreme Court case laws.

Keywords: social security, right to social security, 1982 constitution

GİRİŞ

İnsanlık, tarihin çeşitli dönemlerinde özellikle de 20. yüzyılda birçok kriz ve sorunla karşı karşıya kalmış ve bu nedenle hayat şartları oldukça zorlaşmıştır. Savaşlar kadar acı olmasa da yine bu yüzyılda yaşanan ekonomik krizler en az savaşlar kadar insanoğluna büyük acılar yaşatmıştır. Bu krizlerin en büyük mağduru yine korumasız ve güvencesiz insanlar olmuştur. Tarih boyunca bu olağan ve olağanüstü zarar ve tehlikelere karşı insanlar inanç ve yönetim anlayışları çerçevesinde çeşitli çözüm önerileri ortaya koymuştur. Devletin, sorumluluk alarak öncül rol oynaması, sosyal güvenliğe ilişkin önemli kazanım ve gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

Sanayi devrimi sadece ekonomik yapıyı değiştirmekle kalmamış aynı zamanda etkileri ve sonuçlarıyla da sosyal yapının yeniden dizayn edilmesine yol açmıştır. Toplumda geniş kitleleri meydana getiren işçilerin sefalet düzeyindeki yaşam koşulları, kitle hareketlerini tetiklemiş ve bu durumun sonucunda yönetim erkleri ve devletler, sosyal haklara ilişkin çeşitli yasal düzenlemeleri hayata geçirmek zorunda kalmıştır.

Devlete, vatandaşına karşı görev ve sorumluluklar yükleyen ve en üst yasal belge olan anayasada, çeşitli haklara ve sosyal güvenliğe ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu dayanaktan hareketle devlet, kapasitesi ve imkânları ölçüsünde anayasada belirtilen sınırlara da riayet ederek sorumluluklarını yerine getirmekle görevlidir.

İnsanca ve insan onuruna yakışır bir hayat yaşayabilmek için sosyal güvenlik hakkı, tüm insanlar için temel bir insan hakkı olarak ulusal ve uluslararası birçok bağlayıcı belgede yer almıştır.

1. SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL GÜVENLİK HAKKI

1941’de F. G. Roosevelt’in haklar açısından belki de en ünlü formülizasyonunu yaptığı ve “*Dört Özgürlük Söylevi*” olarak da bilinen; dünyanın her yerinde (i) konuşma ve ifade özgürlüğü, (ii) her kişinin Tanrısı’na kendi istediği biçimde tapınma özgürlüğü, (iii) yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve (iv) korkudan kurtulma özgürlüğü (Hare, 2005: 157-158) tüm milletlerce kabul görmüştür. Bireyler bulunduğu ortamın güven içinde olmasını arzu eder ve bunu sağlamak amacıyla da bir takım önlemler alır. Gerek alınan tedbirlerin yetersizliği ve gerekse sınırlı oluşu, maruz kalınan tehlikelere karşı kişiyi savunmasız bırakabilir. Geçici ve sürekli nitelikteki risklerin bertaraf edilebilmesi ve kişilerin güvence altına alınması amacıyla devletin devreye girerek birtakım güvenceler sağlaması gerekmektedir (Şen, 2014: 185). Bu güvenceler içerisinde önemli bir yere sahip olan sosyal güvenlik, insanın yaşamını güvenle sürdürebilmesi için önemli bir yere sahiptir.

Çakır, (2011: 87) sosyal devleti, toplum refahını üst düzeye çıkarmak amacıyla devletin, ekonomik ve toplumsal hayata aktif ve planlı müdahalesini öngören, vatandaşların piyasa ekonomisi şartlarında karşılayamadığı zorunlu ihtiyaçlarını karşılamayı ve ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal adaletsizliği asgari seviyeye indirmeyi amaçlayan devlet modeli olarak tanımlamaktadır. Balkır'a (2009: 63) göre sosyal devlet; vatandaşlarının sosyal durumlarıyla ilgilenen ve onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı, ayrıca sosyal adaleti ve sosyal güvenliği gerçekleştirmeyi görev bilen devlettir. Şen (2014: 194) ise sosyal devleti; sosyal güvenliği sağlayarak vatandaşları gelecek korku ve endişeden kurtaran, bunları gerçekleştirirken ferdin kişiliğine saygı duyan, özgürleşmesini görev edinen devlet olarak tanımlamaktadır. Ayrıca insanların güvenli bir şekilde yaşaması, sosyal adalet ile barışın sağlanmasının bir devlet görevi olduğunu belirtmiş ve sosyal devlet prensibi gereğince sosyal güvenlik hakkının tanınmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Devletin fonksiyonu, 19. yüzyılın liberal hukuk devleti gibi sadece kamu düzenini ve kamu güvenliğini sağlamaktan çıkmıştır (Balkır, 2003: 127).

Sosyal devletin önemli bir unsuru olan sosyal hakların büyük bir kısmı, toplumdaki güçsüzlerin insanca bir yaşam sürdürebilmeleri için devletin önlem almasını gerektiren olumlu yükümlülükleri ifade etmekte ve devletin bu yükümlülüklerini yerine getirmesi ölçüsünde anlam kazanmaktadır (Karagülmez, 2010: 2). Sosyal haklar, diğer haklardan konuları yönüyle ayrılmakta ve klasik hürriyetlerin; bireyin moral, entelektüel ve psikolojik gelişimini sağlamalarına karşı, kişinin en geniş manada maddi, ekonomik ve sosyal gelişmesini kolaylaştırmaktadır (Talas, 1981: 42-43). Sosyal devlet, zamanın ve coğrafyanın şartlarına (ülkelerin gelişmişlik düzeyi) göre değişip dönüşmektedir. Toplumda var olan eşitsizliklerin en üst otoritenin eliyle ve gücüyle giderilmesi, böylelikle mevcut eşitsizliklerin ortadan kaldırılarak sosyal adaletin gerçekleştirilmesi sağlanabilmektedir. Fakat Hepple (2005: 238), sosyal hakları şiddetli bir görünüme sahip ama dişleri ve pençesi eksik kâğıt bir kaplana benzetmektedir. Uluslararası ve Avrupa düzeyinde, uygulama ve kurallar, ulusal yasalar ve hatta yeni bireysel yasal haklara ilişkin tüzük ve beyannamelerin etkili usul ve yaptırımlardan yoksun olmasını da paradoksal bir durum olarak görmektedir.

Çalışma gücünü olumsuz yönde etkileyen hastalık, yaşlılık ve sakatlık gibi fizyolojik riskler ile çalışma gücünü etkilemekle birlikte kullanımını önleyen işsizlik gibi risklerle karşılaşan birey, geçici ya da sürekli olarak belirli bir gelirden yoksun kalmakta, ekonomik güvensizlik ortamına itilmektedir (Güvercin, 2004: 89). Dilik (1980: 77), sosyal güvenliği en geniş manada; sosyal risklerin iktisadi sonuçlarına karşı kişiyi korumanın yanında, istihdam, mesleki ve genel eğitim, meslek seçmede yardım, ekonomide verimliliğin artırılması ve kapsamlı sağlık önlemleri gibi konuları da içeren önlemler bütünü olarak görmektedir. Sosyal güvenlik, bireyin karşılaşacağı ve yaşamı için tehlike oluşturan olaylara karşı bir güvence arayışının ürünüdür. Bu bağlamda tehlikeyle karşılaşan bireye, asgari bir

güvence sağlamak, sosyal güvenliğin varoluş nedenidir. Dolayısıyla, günümüzdeki ekonomik krizler ve küreselleşme olguları, sosyal güvenliğin önemini daha da artırmıştır (Çakır, 2011: 87). Sosyal güvenlik kavramı ile benzer ve ilişkili kavramlar arasında; sosyal yardımlaşma, sosyal yardım, sosyal hizmet, sosyal sigorta ve özel sigorta kavramları da (Arıcı, 2013: 5-9) yer almaktadır.

Sosyal güvenlik hakkı başlangıçta sadece ihtiyaç sahibi insanların hakkı iken zamanla işçilerin hakları ve sonra da tüm çalışanların hakkı haline gelmiştir. Ülkede yaşayan herkes bu hakkın öznesi olup ne çalışanlarla ne de çalışma dönemleriyle sınırlıdır (Balkır, 2003: 164-165, Turan, 2004: 2-9). Sosyal sigorta uygulamaları, endüstrileşme sonrasında yaşanan işçileşme olgusu ve bunun doğurduğu sefalet koşulları karşısında sistematik biçimde hayata geçen ilk uygulama olmuştur. 20. yüzyılda ise sosyal sigortalar nüfusun önemli bir kısmını kapsayan sosyal güvenlik sistemlerine dönüşmüş ve herkes için asgari bir sosyal koruma anlamı kazanmıştır. Bugünkü sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan sosyal sigorta uygulamalarının kaynağını, endüstrileşmenin başlarında meslek sendikaları içinde görülen ve işçilerin kollektif yardım amacıyla kurdukları birlik veya yardım kasalarında bulmak mümkündür (Koray, 2012, 245-246). Özveri (2005: 148), sosyal güvenlik hakkının gerçekleşme biçimini; (i) insanların eğitilerek vasıf sahibi yapılması, (ii) bu insanların işgücü haline gelmesi, (iii) bir gelir sahibi olunmasının sağlanması ve (iv) topluma katılımın güvence altına alınması olarak dört aşamadan oluştuğunu söylemektedir.

Temel sosyal güvenlik tekniği olan tasarruf; gelirin elde edildiği anda tüketilmeyip, ihtiyaç duyulan anlarda kullanılmak üzere saklanmasıdır. Bu nedenle sosyal güvenlik, tehlikesiz geçen dönemden tehlikeye maruz kalınan döneme bir gelir transferi mekanizmasıdır. İnsanların ve toplumların hangi teknikleri kullanarak sosyal güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacağı iktisadi, sosyal, hukuki ve kültürel durumlarına bağlı olarak toplumlara ve dönemlere göre değişmektedir. Ayrıca bugün sosyal güvenlik için kullanılan yöntemleri; geleneksel sosyal güvenlik yöntemleri (sosyal yardımlar) ve modern (günümüz) sosyal güvenlik yöntemleri olmak üzere iki ana grupta toplamak da mümkündür (Alper, 2013a: 126-128). İşsizler, sosyal güvenlik hakları bakımından önemli bir kategori oluşturmaktadır. Gelişmiş Batı ülkelerinde işsizler, işsizlik ödeneğinden başlayarak bir dizi sosyal güvenlik haklarından yararlanmaktadır. Türkiye’de İşsizlik Sigortası Kanunu’nun yürürlüğe konulması, sosyal güvenlik hakkının yaygınlaştırılması bakımından olumlu bir ilk adım olarak nitelendirilebilir (Kaboğlu, 2001: 116, 2010: 49).

Özveri (2005: 147), sosyal güvenlik sistemlerini sosyal güvenlik hakkını ete kemiğe büründüren, bu hakkı fonksiyonel kılan, hak sahiplerinin gerektiğinde bu haktan yararlanmalarını olanaklı kılan organizasyonlar olarak tanımlamıştır. Şen, (2014: 183) ise sosyal güvenlik sisteminin amacını, bireyleri sosyal risklere karşı korumak ve yaşadıkları toplum

içinde başkalarına muhtaç olmayacak bir hayat standardına ulaştırmak olarak belirtmiştir. Arıcı'ya (2015: 183) göre bir riskin sosyal güvenliğin konusu olabilmesi için taşıması gereken nitelikler arasında: (i) riskin insana yönelik olması, (ii) gerçekleşmesi mutlak veya muhtemel olması, (iii) ne zaman gerçekleşeceğini bilinmemesi, (iv) gerçekleştiğinde kişide gelir azalması, gelir kesilmesi ya da gider artışına yol açması gerekir. Sosyal güvenlik riskleri değişmez riskler olmayıp zaman içinde sosyo-ekonomik ve sanayileşme, değişme ve gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçlarla birlikte çeşitlenerek artabilir (Güvercin, 2004: 89). Sigorta veya sosyal güvenliğin olmadığı durumlarda hane halkı yoksullaşma riskiyle karşı karşıya gelmektedir (Özveri, 2003: 332-323). Yoksulluğu önlemeye yönelik politikalar gelir kaynaklarını artırmayı hedeflerken, sosyal güvenlik politikaları bu gelirin değişkenliğini azaltmayı amaçlamaktadır. Kapsamlı sosyal güvenliğin olduğu şehirlerdeki işsizlerin, sınırlı sosyal güvenliğin olduğu yerlere göre vasıflarına uygun bir iş bulmak için daha fazla zaman harcaması hem işçiler hem de işverenler için optimal bir eşleşme ortamı hazırlamaktadır (Şenkal, 2007: 305 ve 312).

Günümüz sosyal güvenlik sistemlerinin temel kurumlarını sosyal sigortalar ve kamu sosyal güvenlik harcamaları oluşturmaktadır. Bismarck modeli olarak adlandırılan ve sosyal güvenlik sistemlerinin temelini oluşturan sosyal sigortalar, bütün dünyada sosyal güvenlik garantisi sağlamanın temel tekniği olarak kabul edilmektedir (Tokol ve Alper, 2013: 208-209). Sosyal güvenlik hizmeti, sosyal sigortalar ve sistemin uygulayıcı kurumları aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu kurumlar, sosyal sigorta tekniğine ve primli rejime uygun olarak çalışır (Balkır, 2003: 179). En çok kullanılan sosyal güvenlik tekniği olan sosyal sigortada sigortalı olmak zorunludur. Zorunlu sigorta, kişilerin devlet zoruyla kendi sosyal güvenliği için yatırım yapmasını zorunlu kılar (Arıcı, 2015: 185-189). Dünyada sosyal sigorta sisteminin krize girmesinin çeşitli nedenleri bulunmakta olup bu nedenler, gelişmiş ülkelerde demografik yapının değişmesi, gelişmekte olan ülkelerde ise sistemin amacına aykırı olarak dizayn edilmesidir. Sigorta sistemine alternatif veya tamamlayıcı yeni sosyal güvenlik yöntem arayışları devam etmekte ve bireysel emeklilik sistemi; bu araçlar içerisinde en başarılı ve gelişmekte olanı olarak kabul edilmektedir (Başbuğ, 2013: 10-11).

2. TARİHSEL GELİŞİM SEYRİ

Güvercin (2004: 89-90), önceleri kişisel sonra karşılıklı yardım temelinde dayanan sosyal güvenlik kurumlarının, çağdaş sosyal güvenlik sistemlerinin çekirdeğini oluşturduğunu dile getirmektedir. Tarihin her döneminde kişiler, farklı biçimlerde sosyal güvenlik önlemleri bulmuştur. İnsanlığın gelecekte emin olma isteğinin somut bir görünümü olan sosyal güvenlik ihtiyacı, insanlık tarihi kadar eski ve evrensel niteliktedir (Koray, 2005: 35, Şen, 2014:189, Arıcı, 2015: 182).

Sosyal güvenlik sisteminin bilinen ilk örneği Eski Mısır'da Yusuf Peygamber'e kadar gitmektedir. Bu dönemde yedi bolluk yılında elde edilen ürünler stoklanarak sonraki yedi yıllık kıtlık döneminde dağıtılmasıyla tasarruf ile harcama arasında etkili bir denge kurulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Eski Roma, Yunan ve Mısır'da da M.Ö. 2000 yıllarda yoksul ve muhtaçlara yardım eden kurumların varlığından söz edilmektedir (Beşer, 2004: 62-63). Endüstri öncesi toplumlarda aile, karşılıklı yardım sandıkları ve dinsel nitelikli hayır kurumları, yoksul ve hasta insanlara destek olma işlevi görmüştür. Ortaçağ'da kilisenin oluşturduğu hayırsever kurumlar ve 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan devletin oluşturduğu kurumlar yoksullara yardım eden başlıca aktörler olmuştur (Güvercin, 2004: 90). Özellikle madenciler arasında oluşturulan yardımlaşma sandıkları ve esnaf loncaları, belli kurallar içinde katkı sağlayan, üyeleri ve aileleri açısından ortaya çıkan sosyal riskler karşısında objektif ölçütlere dayalı yardımlar öngören düzenlemeler getirmiştir (Turan, 2004: 3).

Güvercin (2004: 90), sanayileşmeden önce sosyal güvenliğin ilkel, bir tür doğal sosyal güvenlik anlayışında, kurumsallaşmamış, kamusal girişimden yoksun, dinsel boyutları ağır basan, oldukça dağınık, dar kapsamlı ve sınırlı, güçsüz, bu nedenlerle de etkisiz olduğu kanaatinde. Sanayi devrimi, sosyal güvenlik alanında da köklü dönüşümlere neden olmuş, üretim ilişkilerinin değişimine bağlı olarak toplumsal yapı ve iş bölümü değişmiş, işçilerin içinde buldukları kötü koşullar, uzun çalışma süreleri, çok sayıda iş kazası, yetersiz ücret, yoksulluk, hastalıklar, iş ve gelecek güvencesi bulunmamasının verdiği huzursuzluklar insanların sık sık başkaldırmalarına neden olmuştur. Sanayi devrimi sonrasında oluşan toplumsal yapı içinde, güçsüz ve gelirsiz gruplarla emeği dışında başka sermayesi olmayan bireylere, en azından insan onuruna yaraşır en alt yaşam düzeyini sağlamayı amaç edinen sosyal güvenlik kavramı ortaya çıkmıştır (Turan, 2004: 1).

Ekonomik ve sosyal koşullar, modern anlamdaki sosyal güvenlik sistemlerinin hazırlayıcı ve yönlendirici unsurları olmuştur. Batı Avrupa'da sosyal güvenlik sistemlerinin gelişimi genellikle; Almanya'da Bismarck'ın etkisiyle sosyal sigortaların ilk kez kabul edilmesiyle başlayan klasik dönem ve I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem olarak incelenmektedir (Güvercin, 2004: 90). Finansmanı yararlananların ödedikleri sigorta primleriyle karşılanan Bismarck sistemi; çalışma şartına bağlı sosyal sigorta sistemine dayanmakta ve bireyler bir işi yapmaları karşılığında sosyal hukuk bakımından güvence kapsamına alınmaktadır. Toplanan vergilerle finanse edilen Beveridge sisteminde ise belirli bir işi yapma koşulu aranmakta, ülkede yaşayan bütün vatandaşları sırf o ülkenin vatandaşı olmaları sebebiyle sosyal güvence den yararlanmaktadır (Şenkal, 2007: 306).

Almanya'da 1860-70'li yıllar boyunca greve giden işçilerin talepleri arasında ücretlerin yükseltilmesi, çalışma sürelerinin kısaltılması da vardı. Bismarck bu talepleri reddederken, sosyal güvenliğe yönelik yardım

sandıklarını yasal bir temelde kurumsallaştırmayı tercih etmiş ve bu uygulama ile sosyal politika kavramı ilk kez Alman dilinde “*Sozialpolitik*” olarak yerini almıştır (Akkaya, 2006: 17). Bismarck, 19. yüzyılın sonunda önemli bir sosyal politika aracı olarak sosyal güvenlik kavramına başvurarak, hem emek gücünün yeniden üretimine olanak tanıyan, hem de işçileri sistemle bütünleştirmeyi kolaylaştıran sosyal sigorta modelini oluşturmuş ve böylece modern anlamda ilk adımı atmıştır (Güvercin, 2004: 90-91). Almanya’da 1883’te Hastalık Sigortası, 1884’te Kaza Sigortası, 1889’da Emeklilik Sigortası (Müftüoğlu, 2005: 85) hayata geçirilmiştir.

Bismarck’ın sosyal sigortalara dayalı sosyal güvenlik yaklaşımı İngiltere’de bir ileri adım olarak Beveridge modeline dönüşmüştür. İngiltere işçi sınıfına ve topluma daha kapsamlı bir işbirliği teklif edilerek sosyal güvenliğin sigorta sistemi ile değil, genel bütçeden vergilerle finansmanı öngörülmüştür (Akkaya, 2006: 17). William Beveridge başkanlığındaki komisyonun hazırladığı ve “*Beveridge Raporu*” olarak bilinen rapor sosyal güvenlik hakkının içerik olarak belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir (Turan, 2004: 5). II. Dünya Savaş’ından sonra yoksulluğun gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak algılanmaya başlaması, raporun şekillenmesinde önemli bir etkidir. Söz konusu raporun sosyal güvenlik alanına getirdiği en büyük yenilik, sosyal güvenlik sisteminin sadece çalışan kesimleri değil toplumun tüm kesimlerini kapsamaya gerektiği yönündeki anlayıştır. Sosyal devrim olarak nitelendirilen raporun temel düşüncesi, modern toplumun en önemli sorunlarından olan yoksulluğun sistematik ve kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemiyle çözümlenmesi, raporun temel ilkesi ise muhtaçlığın ortadan kaldırılmasıdır (Karabulut, 2011: 41-42).

Friedrich Engels’in “*burjuva isteklerini, burjuvaya özgü olmayan yollarla gerçekleştirdi*” sözleriyle açıkladığı Bismarck’ın uygulamaları, önceleri diğer ülkeler tarafından benimsenmemiş fakat Almanya’daki uygulamaların işçi sınıfının tepkisini azalttığı ve reform yanlısı sosyal demokratlarca da desteklediği görülünce diğer ülkeler tarafından benimsenerek yaygınlaşmıştır (Müftüoğlu, 2005: 85). Böylelikle her ülke kendi sosyal ve ekonomik şartları çerçevesinde çeşitli uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu kapsamda Almanya’da 1871 yılında demiryolu, maden ocakları, fabrika, taş ocakları ve benzeri işyerlerinde oluşacak kaza ve ölümler nedeniyle işverenlerin tazminat ödemesine ilişkin yasa çıkarılmış, 1884’te hastalık sigortası, 1885’te iş kazaları sigortası, 1891’de de malulük ve yaşlılık sigortası yasaları yürürlüğe girmiştir. Avusturya’da 1887’de iş kazaları, 1888’de hastalık sigortası yasaları çıkarılmıştır. İngiltere’de 1897’de iş kazasına uğrayan işçilere kusurlu olup olmadığına bakılmaksızın işverenin tazminat ödemesini öngören yasa çıkarılmıştır. Fransa’da 1848 Anayasası’yla başlayan oluşumlar 1893’te iş kazası sigortası 1894’te maden işçileri, 1909’da demiryolu işçileri için yapılan özel düzenlemelerle gelişim gösterip 1928’de ise sosyal sigortalar yasası yürürlüğe girmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ise gelirsizler ve emeğiyle geçinenler açısından dağınık düzenlemelerin sonrasında ilk kez 1935 yılında çıkarılan Sosyal Güvenlik Yasası ile sosyal güvenlik kavramı yasal düzenlemeye konu edilmiştir (Turan, 2004: 4-5).

3. SOSYALİST VE LİBERAL BAKIŞ AÇILARI

Sosyal devlet hem bir liberal devlet hem de siyasal iktidarın iradesine göre toplumdaki sosyal yapının değiştirilerek yeniden inşa edilmesini hedefleyen kurucu bir devlettir. Sosyal devlette bireyin soyut haklara sahip olması ve bu haklarda hukuk önünde eşit olması değil, sosyal ve ekonomik fırsatlara sahip olmadaki eşitlik ön plana çıkmıştır. Bir liberal devlet olan sosyal devlette, ekonomik ve sosyal eşitliği mutlak manada değil; bu eşitliğe sahip olma bakımından çeşitli araçlarla donatılmış bireyin fırsat eşitliği olarak algılamak gerekmektedir (Başbuğ, 2010: 82-84).

Castel (2004: 31-33), Liberal ideolojinin; mülkiyet sahiplerinin sosyal güvenlik hakkını burjuva devleti aracılığıyla teminat altına alırken mülksüz kesimlerin güvenlik sorunlarına karşı ilgisiz kalmış, bu kesimlerin hayatlarını idame ettirebilecekleri kadar bir yardımı düzenlemeye yönelik girişimler engellenmiş ve bunlar için “özgürlükten, ahlaktan yoksun, pek bir şey kazandırmayan ellere ve bunamış bir ruha sahip, devasa bir iki ayaklılar sürüsü” gibi aşağılayıcı nitelendirmelerde bulunduğunu söylemektedir. Kapitalizm, işçileri düşündüğünden veya sosyal güvenlik gereksiniminin evrensel bir ihtiyaç olması nedeniyle sosyal güvenlik kurumlarını oluşturmamış aksine bu kazanımlar işçilerin mücadelesiyle elde edilmiştir (Özveri, 2003: 334). Sermaye sınıfı ve iktidardaki temsilcileri; işçi sınıfından gelen tehdit karşısında, işçileri sistemle bütünleştirmek amacıyla bir takım düzenlemelere gitmek zorunda kalmış ve işçi sınıfının en yaşamsal talebi olan sosyal güvenceyi sağlamaya yönelik düzenlemeler yapmaya başlamıştır (Müftüoğlu, 2005: 84). Sanayi devrimini yapan Batı, kendi işçi sınıfıyla sosyal refah devleti ve bu aşamada oluşturduğu sosyal güvenlik sistemi sayesinde bir anlamda barışmış, işsizlerin örgütlenme haklarını ve sosyal güvenlik hakkını tanıyarak kapitalist sistemin kendini yeniden üretmesini ve ulus devletini güvence altına almıştır (Özveri, 2003: 322-323, 2005: 148). Fakat küreselleşme süreci ve devletin sosyal alanlara desteğini azaltmasını veya tamamen çekilmesini öngören liberal politikalar, sosyal güvenlik alanında ilerleme bir yana, kazanılmış bazı hakların kaybedilmesi tehlikesini gündeme getirmiştir (Güvercin, 2004: 94).

Daha çok I. Dünya Savaşı sonralarına doğru sosyal haklar anayasalara yansımaya başlamış ve 1920’lerden sonra sanayileşmiş ülkelerde nitelik ve nicelik yönünden işçi sınıfının giderek önem kazanması ve sosyal değişimleri sağlamaya dönük baskıların artması sonucu yeni oluşum ve gelişmelerin yolu açılmıştır (Talas, 1981: 46). 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar büyük ölçüde işçi sınıfının ve reel sosyalizm tehdidi ile gelişme gösteren sosyal haklar, 1929’de kapitalist sistemin içsel çelişkileri nedeniyle ortaya çıkan krizle birlikte yeni bir boyuta taşınmıştır (Müftüoğlu, 2005: 85). 1929 Ekonomik Bunalımı’ndan sonra sosyal sigorta sistemi yanında J. M. Keynes’in ortaya koymuş olduğu müdahaleci ekonomik sistem, sosyal sigortadan sonra sosyal devleti biçimlendiren önemli bir özellik olmuştur (Başbuğ, 2010: 125). Sosyal devlet uygulamaları, özellikle 1950’li ve

1970'li yılların başlarına kadar geçen sürede etkin biçimde uygulanmış ve bu yıllar aynı zamanda, üretimin, tüketimin ve ücretlerin en fazla yükseldiği dönem olmuştur. Kapitalizmin “*altın çağı*” olarak da nitelendirilen bu dönemde artan refahtan ücretliler de pay alabilmiş ve sosyal güvence, piyasa mantığına göre değil, ücretin toplumsallaştırılmasından yola çıkılarak oluşturulmuştur (Castel, 2004: 42-43).

1970'li yıllarla birlikte kazanç hadleri düşmüş, reel ücretler verimliliği aşmış ve istikrarlı sermaye birikim olanakları ortadan kalkmıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren işçi sınıfını uyumlaştırmak ve 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan krizi aşmak amacıyla uygulanan politikalar sonlandırılmaya başlanmıştır (Müftüoğlu, 2005: 85). Neoliberal akımın temsilcileri; sosyal güvenlik fonlarının yasal devlet tekelinde olmasının ya da başka bir ifadeyle kamu kontrolü altında bulunmasının sakıncalı olduğunu ileri sürerek “*ancak elli yılı aşan bir tatbikattan sonra, sosyal güvenlik alanına devletin müdahalesinin başarısızlıklarının mevcudiyeti yani sosyal güvenliğin bir yasal devlet monopolü olarak düzenlenmesinin de bazı sakıncalar doğurduğu, artık tüm dünyadaki sistemlerin krize girmesi ile anlaşılmıştır.*” (Özveri, 2003: 324-325 ve 2005: 148) demektedir.

4. ULUSLARARASI AKİTLERDE SOSYAL GÜVENLİK HAKKI

Sosyal güvenliğin ve sosyal hakların uluslararası düzlemde tanınması daha çok II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir (Özveri, 2003: 323). Sanayileşme sürecinin yarattığı sıkıntılar geleneksel tedbirler olarak ifade edilen dayanışma ve yardım gibi sosyal güvenlik müesseselerinin yetersizliğini göstermiş bu nedenle de uluslararası belgelerde sosyal güvenlik hakkının bir insan hakkı olduğu fikri çerçevesinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Şen, 2014: 190). Kavram olarak sosyal güvenliğin ilk defa, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ilk sosyal güvenlik sistemlerini oluşturmaya başlayan gelişmiş Avrupa ülkeleri yerine çok daha sonraları bir sosyal güvenlik sistemi oluşturan ABD'de 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Kanunu ile kullanılması ilginç bir gelişme olmasına rağmen kavram, kısa sürede geniş kabul görmüş ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere çok sayıda uluslararası sözleşme ve tavsiye kararlarında kullanılmaya başlanmıştır (Tokol ve Alper: 2013: 197). Sosyal haklar şüphesiz ortaya çıktığı günden buyana çeşitli hak hareketlerinin zayıf kuzenleri olmuştur. Bunun sebeplerinden bazıları tarihseldir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, hem sivil hem de siyasi haklar ile sosyal haklar birbirine geçmiş olmasına rağmen, oldukça eşitsiz iki ayrı belge gibi okunmaktadır. Sivil ve siyasi haklar ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakları içeren diğer başka haklar olmak üzere, bunların her biri için ayrı birer uluslararası belge ortaya konmasının nedeni, II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu ve Batı arasındaki ideolojik bölünmeler (Hare, 2005: 154) ile açıklanabilir.

Sosyal güvenlik sistemleri; doğal, ilkel, aile içi ve dinsel nitelikten, günümüzde devletin sağlamakla yükümlü olduğu, kurumsallaşmış, çağdaş modellere doğru bir evrim geçirmiştir. Bu süreçte sosyal güvenlik hakkı da, insan hakları kapsamına alınmıştır (Güvercin, 2004: 94). Sosyal güvenlik hakkı, insan haklarına dair bütün milletlerarası belgelerde kabul edilen bir insan hakkıdır (Arıcı, 2015: 184). Uygun bir yaşam standardı, yeterli beslenme, sağlık hizmetleri, diğer sosyal ve ekonomik göstergeler sadece gelişme hedefleri değil, insan hakları olarak da tanımlanır olmuştur (Özveri, 2003: 323). Sosyal güvenliğin, yalnız çalışanlar ile belli kesimler açısından algılanmayıp, tüm insanlar için insan hakkı boyutuyla ele alınıp düzenlenmesi, 10.12.1948’de Birleşmiş Milletler’ce kabul edilen, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile gerçekleşmiştir (Turan, 2004: 5-6). Bildirinin özellikle 22. ve 25. maddelerinde konuya ilişkin doğrudan düzenlemelere yer verilmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde dünyada sosyal güvenlik alanında ortaya çıkan gelişmelere ayak uydurmaya çalışmış, 10.12.1948 tarihli “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi” 6 Nisan 1949’da Bakanlar Kurulu’nca kabul edilmiş; 7 Nisan 1948 tarihli Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Anayasası, 9 Haziran 1949 tarih ve 5062 sayılı yasa ile onaylamış ve Türkiye Dünya Sağlık Örgütü üyesi olmuştur. Böylelikle bu sözleşmeler Türkiye’ye sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında yükümlülükler getirmiştir (Güvercin, 2004: 90).

Kural üretme ve bu kuralların koruma ve denetim mekanizmaları yardımıyla uygulanmasını sağlama yönünden Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ), önemli bir yere sahiptir. Birinci kuşak haklar ulusal nitelikli düzenlemelerle yazılı hukuka girerken, ikinci kuşak haklar, sosyal haklardan başlayarak uluslararası hukuka girmeye başlamıştır (Gülmez, 2001: 141). UÇÖ, 1952’de düzenlenen 35. Uluslararası Çalışma Konferansında kabul etmiş olduğu 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında Sözleşme’yle sosyal güvenliğe ilişkin asgari normları belirlemiştir. Sözleşmede sosyal güvenlik açısından başlıca şu dokuz riski sayılmıştır; hastalık halinde sağlık yardımı, hastalık halinde gelir kaybını karşılayan ödenekler, işsizlik, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, analık, sakatlık, ölüm, aile yardımları. Sözleşmeyi imzalamak isteyen devletlere, bu risklerden en az üçüne karşı koruma sağlaması zorunluluğu getirilmiş ve kabul edilecek üç riskten birinin mutlaka işsizlik, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, sakatlık veya ölüm risklerinden biri olması zorunlu koşulmuştur (Turan, 2004: 10-11). Türkiye, 29.07.1971 tarih ve 1451 sayılı kanun ile onaylanan ve Bakanlar Kurulu’nun 01.04.1974 tarih ve 7/7964 sayılı kararname ile yürürlüğe giren 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin Sözleşmeyle; sosyal güvenliğin dokuz temel dalını “*hastalık (tıbbi bakım), hastalıkta yitirilen kazancın karşılanması, iş kazası ve meslek hastalığı, analık, sakatlık, yaşlılık, ölüm, aile yardımları ve işsizlik*” olarak sıralamıştır (Güvercin, 2004: 92, Özveri, 2003: 323-324).

1948’de toplanan Avrupa Konseyi, bir insan hakları anayasası hazırlanması ve bu anayasa hükümlerine uyulmasını sağlamak amacıyla da gerekli

müeyyideleri uygulamakla görevli bir Yüce Divan'ın kurulmasına karar vermiştir. Yapılan çalışmalar sonucu hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme) 04.11.1950 tarihinde üye on üç devletin katılımı ile imzalanmıştır (Şen, 2014: 193). Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi çerçevesinde kabul edilen en önemli insan hakları belgelerinden biri olup, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin sosyal haklar alanındaki karşılığını oluşturmakta ve onaylayan devletleri hukuken bağlamaktadır (Kaboğlu, 2001: 121). Türkiye; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni 20.03.1952 tarihinde imzalamış ve 10.03.1954 tarih ve 6366 sayılı Kanunla onaylamış, Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu'nu 07.11.1980'de onaylamış, Avrupa Sosyal Şartı'nı (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi) bazı çekinceler koyarak 14.10.1989'da onaylamış ve 24.11.1989'da yürürlüğe girmiştir.

1982 Anayasası'nın Madde 90 son bentte “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır*” denilerek uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin yaptırım gücüne vurgu yapılmıştır.

5. OSMANLI DÖNEMİNDE VE ÖNCEKİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASALARINDAKİ DURUM

Gülmez (2001: 141), her ne kadar uygulanmamış olsa da 1793 Fransız Anayasası ile 1848 Anayasası'nı sosyal hakların yazılı hukuka girişinin ilk kaynağı olduğunu belirtmektedir. Avrupa'da bugünkü anlamıyla sosyal güvenlik sistemlerinin oluşabilmesi ancak sanayi devriminin gerçekleşmesi ve işçi sınıfının oluşmasıyla mümkün olabilmiş fakat Osmanlı İmparatorluğu sanayileşme sürecine girmemiş ve dolayısıyla sosyal korumayı talep edecek bir işçi sınıfı oluşmamış, aile yapısının da koruyucu bir birim olma işlevini sürdürmesiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda sınırlı ve dağınık sosyal koruma önlemleri, gerçek bir sosyal güvenlik sistemine dönüşememiştir (Güvercin, 2004: 91). Talas (1981: 54), sosyal hakların ilk kez bir anayasa içinde yer aldığı Weimar Anayasası sayılmaz ise Osmanlı'da ilk anayasa olan 1876 Anayasası'nın (Kanun-i Esasi), sosyal haklar açısından çağının çok gerilerinde sayılamayacağını çünkü sosyal hakların anayasalarda yer alması için sanayi devriminin, demokrasinin, sosyalist düşüncelerin ve güçlü sendikacılık hareketlerinin doğmasını ve gelişmesini beklemek ve bir dünya savaşı geçirmek gerektiğini belirtmiştir.

Bütün cemaat tipi sosyal hayat tarzının hâkim olduğu toplumlarda olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da ilk ve temel sosyal güvenlik müessesesi aile olmuştur (Alper, 2014: 4). Aile içi yardımlaşmanın yanında zekât, fitre, kurban gibi yöntemler ile kamu hizmetlerinin örgütlenme

biçimlerinden biri olan vakıflar aracılığıyla toplumsal alanında önemli hizmetler verilmiştir (Turan, 2004: 6). Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal güvenlik fonksiyonu gören, temeli vakıf müessesine dayanan en önemli kurum, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yürütüldüğü Darü-ş şifa'lar olmuştur. 1 Nisan 1866'da kurulan ilk işçi örgütü Amelperver Cemiyeti, zanaat öğretme, araç gereç sağlama ve iş bulma gibi amaçları ile yetersiz de olsa bir sosyal güvenlik uygulaması kabul edilebilir. Yine 1866'da kurulan Askeri Tekaüt Sandığı, ilk resmi sosyal güvenlik kurumudur. Bunu 1881'de sivil memurlar için kurulan bir emekli sandığı izlemiştir. 1890'da Seyri Sefain Tekaüt Sandığı, 1909'da askeri ve mülki sandıklarla Tersane-i Amirenin işçi ve memurları için emeklilik ve malullük sandığı, 1910'da Hicaz Demiryolu Memur ve Müstahdemlerine hastalık, kaza halleri için yardım sandığı, 1917'de Şirket-i Hayriye Tekaüt Sandığı (Güvercin, 2004: 91, Alper, 2014: 6 ve 9) kurulmuştur.

1924, 1961 ve 1982 Anayasaları, Cumhuriyet Anayasaları olarak bilinir ve aynı sistematiğe sahiptir (Balkır, 2009: 117). Anayasalar devletin temel yapısını, işleyişini ve kurumlarını düzenleyen hukuk metinleri olup bu metinlerde, düzenleme şekli ve tercihler bakımından, bir temel yaklaşım tespit etmek mümkün olduğu gibi, pek çok sosyal ve siyasal konuda belli tercihleri gösteren açık düzenlemeler de görülmektedir. 1920'de kurulan Büyük Millet Meclisi'nde çeşitli kanun değişiklikleri görüşülürken sosyal siyasete ve ekonomik kontrol tedbirlerine dair fikirlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Halkçılık Beyannamesi'nde, yoksulluk sebepleri, sosyal kardeşlik ve yardımlaşma önerileri, yeni ekonomik ve sosyal yapı ve kurumlar meydana getirme niyetleri ortaya konulmaktadır. Ancak bir kanun hükmü olarak bu hususlar, 1921 Anayasası'nda (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) düzenlenmemiştir (Şentop, 2006: 42-43).

Turan (1996: 109), Weimar Anayasası dışında 1924 Anayasası I. Dünya Savaşı sonrası anayasalarından çok farklı olmadığını, 1924 Anayasası'nın çağının diğer anayasaları gibi sosyal hakları ayrıca anayasal güvence altına almamasının sebebini; ülkelerin ekonomik ile sosyal arasında bir denge oluşturabilmek, refahı yaymak ve işçilerin bir daha savaş öncesi yaşam ve çalışma koşullarına dönmemesini güvence altına almak için yeni ekonomik ve sosyal politikalar oluştururken, sosyal hakların ve özgürlüklerin anayasalar içinde yer alması düşüncesinin yaygınlaşmamış olmasına bağlamaktadır. 1924 Anayasası; 1876 Anayasası (Kanun-i Esasi) ve 1921 Anayasası düzenlemelerini birleştirerek tek metin haline getirmiş ve 1924 Anayasası'nın 5. faslında 20 madde içinde özgürlükler toplanmıştır. Türklerin Hukuk-ı Ammesi başlıklı bu bölümdeki düzenlemeler, hürriyet anlayışını yansıtmakta, sosyal devlet anlayışıyla ilgili gelişmelerden uzak görünmektedir (Şentop, 2006: 43).

1961 Anayasası'nda; kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsemesi, cumhuriyetin nitelikleri arasında insan haklarına saygılı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olma niteliklerine yer verilmiş olması bakımın-

dan dikkat çeken bir anayasadır. Devletin nitelikleri arasında yer alan bu nitelikler sosyal güvenlik hakkını güçlendiren; devlete bu nitelikler çerçevesinde sosyal güvenliği sağlama yükümlülüğü getirmesi bakımından önemlidir. 1961 Anayasası'nda (m. 48); “*Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak devletin ödevlerindedir*” (Arıcı, 2015: 185) şeklinde düzenlenmiştir. Sosyal devlet kavramı ilk olarak 1961’de görülmüş, sosyal güvenlik ve sağlık kavramları birer hak olarak tanımlanmış ve bu hakların sağlanmasının devletin görevi olduğu kabul edilmiştir (Güvercin, 2004: 92).

6. 1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE SOSYAL GÜVENLİK HAKKI

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22. maddesinde ve 1982 Anayasası'nın 60. ve 61. maddelerinde “*her insanın sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu*” belirtilmiş ve devleti bununla ilgili tedbirler almakla görevlendirmiştir (Gerşil ve Eryılmaz, 2014: 213). Hukuk devleti, temel bir insan hakkı olan sosyal güvenliği teminat altına alırken, sosyal hukuk devleti bu teminatın insan onuruna yaraşır bir standartta olmasını sağlamaktadır (Şen, 2014: 183). 1961 ve 1982 Anayasalarında “*sosyal hukuk devleti*” olgusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel bir niteliği olarak belirtilmiştir (Karagülmez, 2010: 1). Sosyal devlet ilkesi gereğince kişilere, devlet tarafından kimseye muhtaç olmadan, belli bir gelir seviyesinde, sağlık ve huzur içinde insanca yaşayabilmesi için sosyal güvenlik hakkı sağlanmış ve bu hak Anayasa ile de teminat altına alınmıştır (Çakır, 2011: 85). 1982 Anayasası'nda sosyal güvenlik hakkı bir anayasada olması beklenmeyecek kadar geniş bir muhtevada düzenlenmiştir (Arıcı, 2015: 186).

Anayasamızın sosyal güvenlikle ilgili dolaylı hükümleri arasında devletin kişilerin maddi ve manevi varlığını geliştirme amaç ve görevi (m. 5), eşitlik ilkesi (m. 10), insanın yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı (m. 17), ailenin ve çocuğun korunması (m. 41) ve ücrete adaletin sağlanmasını (m. 55) düzenleyen hükümleri de bulunmaktadır (Şen, 2014: 196). Anayasalar kişisel hürriyetleri korumak amacıyla toplumda olması gereken normları belirleyen ve bireylerin hak ve hürriyetlerin kullanılmasını sağlayan kurallar bütünüdür. Dolayısıyla bu kurallar bütünü içerisinde kişisel hak ve ödevler, siyasi hak ve ödevler ile sosyal hak ve ödevler de bulunmaktadır (Tunç, Bilir ve Yavuz, 2015: 77). Sosyal haklara yönelik en sık itirazlardan biri negatif ve pozitif haklar arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Negatif haklar; genellikle devlet tarafından geleneksel sivil ve siyasi haklar olarak düşünülürken pozitif haklar ise bu hakların korunmasını sağlamak için genellikle harcama şeklinde devlet eylemi gerektiren haklar olarak tanımlanmaktadır (Hare, 2005: 159). Sosyal ve ekonomik haklar, kişilerin toplumdaki ve devletten talepte bulunmalarına imkân veren haklardır. Bu sebeple, bunlara “*isteme hakları*” denilmektedir (Şentop, 2006: 45).

1982 Anayasasının 41.- 65. maddelerinin bulunduğu üçüncü bölümde sosyal ve ekonomik hak ve ödevlere yer verilmiştir. Bu hak ve ödevler özetle; “*Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları, Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi, Kıyılardan Yararlanma, Toprak Mülkiyeti, Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması, Kamulaştırma, Devletleştirme ve Özelleştirme, Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti Çalışma İle İlgili Hükümler, Çalışma Hakkı ve Ödevi, Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı, Sendika Kurma Hakkı, Toplu İş Sözleşmesi ve Toplu Sözleşme Hakkı, Grev Hakkı ve Lokavt, Ücrette Adalet Sağlanması, Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması, Konut Hakkı, Gençliğin Korunması, Sporun Geliştirilmesi, Sosyal Güvenlik Hakkı, Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler, Yabancı Ülkelerde Çalışan Türk Vatandaşları, Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması, Sanatın ve Sanatçının Korunması, Devletin İktisadî Ve Sosyal Ödevlerinin Sınırları*” olarak sıralanabilir.

Sosyal güvenlik hakkının muhtevasını genel olarak çizmek gerekirse şu hususlara parmak basmak gerekir; (i) sosyal güvenlik hakkı herkese tanınmış bir anayasal haktır; (ii) sosyal güvenlik hakkı ekonomik ve sosyal bir haktır; (iii) sosyal güvenlik bakımından öncelikle korunacaklar anayasa ile belirlenmiştir; (iv) yurt dışında yaşamakta olanların sosyal güvenliği anayasal bir güvenceye kavuşturulmuştur; (v) sosyal güvenlik aynı zamanda bir yükümlülüktür; (Arıcı, 2015: 186-189, Turan, 2004: 16-17). Sosyal sigortalar özel türden bir sosyal güvenlik olup kişiye sıkı sıkıya bağlıdır ve bu temel güvenlik hakkından vazgeçilemez aynı zamanda başkalarına da devredilemez. Anayasa sosyal güvenliği yalnızca bir hak olarak değil aynı zamanda bir yükümlülük olarak da düzenlemiş olması nedeniyle sosyal güvenlik kişileri için bir yükümlülüktür (Turan, 2004: 14-15, Arıcı, 2015: 189). Sosyal güvenlik hakkının temel bir insan hakkı olması bireyin isteminden bağımsız olarak bu hakkın sahibi olmasını, hakkın devredilemez ve vazgeçilemez bir hak olmasını sonucunu doğururken, sosyal güvenlik hakkı bir lütuf, bir yardım değil sahibine talep erki veren kamuyu da hakkı gerçekleştirme yükümlülüğü altına sokan bir haktır (Özveri, 2005: 147). Tüm bireylere sosyal güvenlik sağlanmak için gerekli yasal düzenlemeler, uygun finansman kaynağı ve örgütsel alt yapı gibi gereksinimler devletin alacağı önlemlerdir (Güvercin, 2004: 94).

1982 Anayasasında doğrudan sosyal güvenlik haklarıyla ilgili; 60., 61. ve 62. maddeler yer almaktadır. Sosyal Güvenlik Hakkı ile ilgili olarak; Madde 60’da “*Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.*” Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler ile ilgili olarak; Madde 61’de “*Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korun-*

maya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.” Yabancı Ülkelerde Çalışan Türk Vatandaşları ile ilgili olarak; Madde 62’de “*Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.”* denilmektedir.

Anayasa’nın “Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları” kenar başlıklı 65. maddesine göre, “*Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.*” demektir. Ancak ülkemizin sosyal güvenliğin asgari normlarını temin görevini uluslararası sözleşmeler vasıtasıyla da kabul etmiş olduğu gözetildiğinde; devletin bu görevini amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getireceği tartışmasızdır (Şen, 2014: 197). Devletin sosyal güvenlik sağlama yükümlülüğü yer itibarı ile ülkelerle sınırlıdır. Kural olarak her devlet ülkesinde yaşamakta olanların sosyal güvenliğini sağlamakla yükümlüdür (Arıcı, 2015: 189).

Sosyal güvenlik sistemi, finansmanı açısından iki temel sistemde işlenmektedir. Sosyal güvenlik harcamalarının o dönem içinde elde edilen gelirlerle karşılandığı; dağıtım sistemi ve harcamaların, gelirlerin toplanmaya başlamasından sonra oluşturulan fonlardan karşılanmasıyla oluşan; fon sistemidir (Koray, 2012: 248-249). Yaşamsal gereksinmelerini sağlayan sosyal güvenlik kuruluşlarının, en temel sorunu finansman sorunudur. Yeterli devlet desteğinin olmaması, prim toplamadaki zorluklar ve bu kuruluşların kaynaklarının başka alanlarda kullanılması, sosyal güvenlik kuruluşlarını ciddi finansman sorunu ile karşı karşıya getirmiştir (Güvercin, 2004: 94). Nesnel ve sürekli kurullarla sağlam ve sağlıklı temellere oturtulmayan bir sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesinin bozulması, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülemez bir duruma gelmesine sebep olabilir. Ancak, herkesin sosyal güvenliğini sağlamakla yükümlü olan devlet, ekonomideki dengeleri sarsmadan, sahip olduğu kaynaklar ölçüsünde, sosyal sigortacılığın teknik gereklerine uygun kimi sınırlamalar yapabilirse de sosyal güvenlik hakkını kullanılamayacak duruma getiren önlemler almamaya dikkat etmelidir (Çakır, 2011: 103). UÇÖ; 1998’de Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler Bildirgesi, 1999’da İnsana Yakışır İş Stratejisi ve 2004’de Herkes İçin Fırsatlar Yaratan Adil Bir Küreselleşme Raporu çalışmalarıyla sosyal güvenliğin bir maliyet unsuru değil verimliliği ve üretkenliği artıran, insana yönelik yatırım olduğu yaklaşımını kabul etmiştir (Alper, 2013b: 239).

7. ANAYASA MAHKEMESİ İÇTİHATLARINDA SOSYAL GÜVENLİĞE BAKIŞ¹

Sosyal haklardan yararlanan kişiler için sosyal yurttaşlık kavramı kullanılmakta fakat bu kavram, yalnızca birtakım isteme haklarına dayanan sosyal haklardan ibaret olarak görülmemelidir. Çünkü bu hakların, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi amacıyla uygulanması önemlidir. Devletin bu alandaki yükümlülükleri, 1982 Anayasası'nın ilgili maddeleri ile mevzuatta ve Anayasa Mahkemesi ile Danıştay kararlarında yer almaktadır (Dal-kılıç, 2014: 155). Anayasa Mahkemesi kurulduğu 1962 yılından bu yana pek çok kararında sosyal devleti açıklamış ve niteliklerini belirtmiştir (Karagülmez, 2010: 1).

Anayasa Mahkemesi, devletin üç temel organının hukuka uygun davranmasını sağlamak ve hukuk devleti ilkesini hayata geçirmek amacıyla kurulan bir mahkemedir. Anayasa Mahkemesi, yasama organının faaliyetlerinin anayasaya uygunluğunu hukuk devleti adına denetleyen bir yargı organıdır. Kanunların anayasaya uygunluğu denetimi çerçevesi içinde Anayasa Mahkemesi, yalnız hukuk devletinin yaşaması ve yaşatılması yönünden değil; insan haklarının ve bu kapsamda sosyal hakların korunması alanında da çok büyük bir görev üstlenmektedir. Anayasa Mahkemesi, faaliyetleri ve kararlarıyla sosyal güvenlik hakkı ve yasama organının bu alandaki adımlarının Anayasaya ve hukuka uygunluğunun sağlanmasına önemli katkılar sağlayabilme (Arıcı, 2015: 182 ve 190) potansiyeline sahiptir.

Temel hak ve hürriyetlerin Anayasalarda gösterilmiş veya sayılmış olması, bunların arttırılamayacağı ya da geliştirilemeyeceği anlamına gelmemekte aksine Anayasa'nın, az da olsa, sosyal ilke ve kurallara yer vermiş olmasının mahkemelere, Anayasa'dan yeni sosyal haklar yaratma olanağı sağladığı görülmektedir. Türk Anayasa Yargısının en fazla ve en yoğun olarak sosyal güvenlik hakkıyla ilgili kararlar verdiğini ve bu bağlamda Türk Anayasa Yargısının tam anlamıyla yol gösterici ve sosyal güvenlik hakkının kapsamını genişletici yöndeki yorumlarla evrensel değerleri yalamaya çalıştığı (Balkır, 2003: 137-138 ve 175) söylenebilir.

Anayasa Mahkemesi kararlarında, Anayasanın Madde 60'da düzenlenen sosyal güvenliğin amacı hususunda “*Bireylere gelecekte karşılaşacakları sosyal riskler karşısında yoksulluğa düşmemeleri için asgari ölçüde bir yaşam düzeyi sağlamakla yükümlüdür*”; “*Sosyal güvenlik, sosyal riskler karşısında asgari yaşam düzeyinin sağlanmasını amaçlar* (AMK, 2008²)” ve “*Sosyal güvenlik, bireylerin istek ve iradeleri dışında oluşan*

1 Bu konuda daha geniş bilgiye, Kadir ARICI'nın VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu'nda, sunduğu “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Sosyal Güvenlik Hakkı” bildirisinden ulaşılabilir.

2 Anayasa Mahkemesi Kararı (2008), 29.05.2008 T., 2002/45 E., 2008/109 K., (RG, 06.11.2008, 27046).

sosyal risklerin kendilerinin ve geçindirmekle yükümlü oldukları kişilerin üzerlerindeki gelir azaltıcı ve harcama artırıcı etkilerini en aza indirmek, ayrıca sağlıklı ve asgari hayat standardını güvence altına alabilmektir” asgari yaşam düzeyinin sağlanmasını amaçlar (AMK, 2007³)” ifadelerine (Arıcı, 2015: 191) yer verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi sosyal güvenlik hakkı ile sosyal hukuk devleti arasında bir ilişkiyi kararlarında sık sık vurgulamış ve “*Sosyal hukuk devleti, insan haklarına dayanan, kişilerin huzur, refah ve mutluluk içinde yaşamalarını güvence altına alan, kişi hak ve özgürlükleriyle kamu yararı arasında adil bir denge kurabilen, çalışma hayatını geliştirmek ve ekonomik önlemler olarak çalışanları koruyan, onların insan onuruna uygun hayat sürdürmelerini sağlayan, milli gelirin adalete uygun biçimde dağıtılması için gerekli önlemleri alan, sosyal güvenlik hakkını yaşama geçirebilen, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak sosyal adaleti ve toplumsal dengeleri gözeten devlettir... Sosyal hukuk devletinin somut göstergelerinden biri sosyal güvenlik hakkıdır (AMK, 2006⁴)”, “*Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengelyi sağlamakla yükümlü devlet demektir. Hukuk devletinin amaç edindiği kişinin korunması, toplumda sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir. Sosyal güvenlik, sosyal hukuk devleti içerisinde yer alan ve bu ilkeyi oluşturan temel kavramlardan birisidir.*”, “*Sosyal hukuk devletinin dayanaklarından birini oluşturan sosyal güvenlik kavramının içerdiği temel esas ve ilkeleri uyarınca toplumda yoksul ve muhtaç insanlara devletçe yardım edilerek onlara insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sağlanması, böylece sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkelerinin gerçekleşmesine elverişli ortamın yaratılması gerekir (AMK, 1988⁵)” ve “*Sosyal Hukuk Devletinin temel gereği, sosyal hakların ve sözelimi sosyal güvenliğin en iyi, en sağlam ve en etkin bir biçimde sağlanmasıdır (AMK, 1977⁶)” denilmektedir (Arıcı, 2015: 191-192).***

Sosyal güvenlik hakkının düzenlenmesinde mahkeme anayasaya aykırılık denetimi yaparken eşitlik ilkesinden (AY, m. 10) ne anlamakta olduğunu da ortaya koyan kararlar vermekte; “*Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin yasalar karşısında aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak, ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir” (AMK, 2006⁷) ve “*Yasa önünde eşitlik ilkesi hukuksal durumları aynı olanlar için**

3 Anayasa Mahkemesi Kararı (2007), 17.04.2007 T., 2003/81 E., 2007/50 K., (RG, 09.11.2007, 26695).

4 Anayasa Mahkemesi Kararı (2006), 15.12.2006 T., 2006/111 E., 2006/112 K., (RG, 30.12.2006, 26392).

5 Anayasa Mahkemesi Kararı (1988), 26.10.1988 T., 1988/19 E., 1988/33 K., (RG, 11.12.1988, 20016).

6 Anayasa Mahkemesi Kararı (1977), 25.01.1977 T., 1976/36 E., 1977/2 K., (RG, 09.05.1977, 15932).

7 Anayasa Mahkemesi Kararı (2006), 15.12.2006 T., 2006/111 E., 2006/112

söz konusudur.. Yasa önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez. Durumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerektirebilir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasada öngörülen eşitlik ilkesi zedelenmez (AMK, 2011⁸)” ifadelerini kullanmaktadır (Arıcı, 2015: 192).

Anayasa Mahkemesinin 1997/1 Esas, 1998/23 Karar ve 26.05.1998 tarihli kararında; bireylere sosyal güvenlik hakkı tanınmasının sosyal devlet olmanın önemli bir şartı olduğu vurgulanmıştır. Anayasa Mahkemesinin 1970/3 Esas, 1970/35 Karar ve 23.06.1970 tarihli kararında ise bireylerin tam anlamıyla hür olmaları için onlara bir takım sosyal hakların (sağlık, eğitim, barınma, asgari gelir düzeyi) tanınması gerekliliğine değinilmiştir (Çakır, 2011, 87-88).

Özel korunmaya muhtaç kişilere değindiği bir başka kararında ise Anayasa Mahkeme (AMKD:24,451) şöyle demektedir: “...sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir. Hukuk devletinin amaçladığı kişinin korunması, toplumda sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir.” (Şentop, 2006; 45).

SONUÇ

Dünyada, sosyal hayata ait ilerlemeler asla birden olmamış, zamanla ve çoğunlukla da çeşitli bedeller ödeyerek gerçekleşmiştir. İnsan doğası gereği, içten veya dıştan gelebilecek tüm tehditlere karşı kendini güvende hissetmek ister. Bu içgüdüsel durumun sonucu olarak da kendini birçok açıdan güvenceye alacak yol ve yöntemler arar. Savaşlar, doğal felaketler, salgın hastalıklar, yoksulluk, hastalık, işsizlik ve benzeri birçok tehdiye karşı, sosyal ve ekonomik yönden güvence sağlayacak en önemli önlemlerin başında hiç şüphesiz sosyal güvenlik gelmektedir. Sosyal güvenlik, temelini güvenlik (sigorta) ve dayanışma kavramlarında bulmaktadır. Yardım ve sosyal yardım, dayanışma fikrine dayanırken yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı ise sadece dayanışma temeline değil, özellikle “onur hakkı”na dayanmaktadır (Kaboğlu, 2010: 48). Bu nedenle sosyal güvenlik hakkı, insanların onurlu bir yaşam sürebilmesi için asgari şartların temini olarak da algılanabilir.

Önceleri inanç temelli yardım kuruluşları ekseninde gelişen, daha sonra ise devlet merkezli ilerleyen sosyal güvenlik hakkının, bugünkü durumuna gelmesi bir süreç sonucunda olmuştur. Bu gelişim sürecinde şüphesiz sanayi devriminin ve işçi hareketlerinin önemi yadsınamaz. Devletin önemli bir

K., (RG, 30.12.2006, 26392).

8 Anayasa Mahkemesi Kararı (2011), 28.04.2011 T., 2009/93 E., 2011/73 K., (RG, 15.10.2011, 28085).

aktör olarak ortaya çıkması ve görev üstlenmesi ancak konunun bağlayıcı üst yasal belgelerde yer almasıyla olmuştur. Anayasalar bu manada en önemli ve bağlayıcı belgeler olarak kabul edilir. 1982 Anayasası da bu önemli belgeler içerisinde yer almaktadır. Gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta, hiçbir hakkın sınırsız olmadığı gibi sosyal güvenlik hakkının da sınırsız olamayacağıdır. Devlet, kendi imkân ve sınırlılıkları çerçevesinde bu görevi yerine getirmekle yükümlüdür.

Türkiye’de sosyal güvenlikle ilgili olan herkes, sosyal güvenlik sisteminde bir krizin varlığından yakınmaktadır. *Sisteme prim ödeyen aktif sigortalılar; aldıkları hizmetlerin kalitesizliğinden ve yetersizliğinden; pasif sigortalılar, yıllardır prim ödedikleri sistemin kendilerine bağladığı aylıkların azlığından; işverenler, yüksek primlerin işçilik maliyetini attırıldığından; devlet, sosyal sigortalar kurumunun açıklarını kapamak için bütçeden yapılan transferlerin bütçe açıklarına neden olduğundan, ekonomik istikrarın bozulmasından; sosyal sigorta yöneticileri ise siyasi müdahaleler ve sistemin popülist politikalara kurban edilmesinden şikâyetçi olmaktadır* (Özveri, 2003: 328-329). Görüldüğü üzere sosyal güvenlik, temel bir insan hakkı olmasının yanı sıra birçok boyutu ve etki alanı olan bir konudur.

Batı demokrasileri, hızlı sanayileşmeyle birlikte güçlenen çalışan kesimin ekonomik ve sosyal haklarına ilişkin isteklerine karşı olumsuz ve katı tepkiler göstermek yerine, toplumsal uzlaşma ve anlaşma yolunu seçtikleri için demokrasilerini koruyabilmiş ve geliştirebilmiştir. Türkiye, sosyal haklar alanında 1961 Anayasası ile öne çıkardığı çağdaş, demokratik ve sosyal hukuk devleti görünümünü her geçen gün daha ileri bir düzeye getirmek zorundadır. Hak ve özgürlükleri sınırlama yetkisi, devlete yine Anayasa ile yüklenen hakları sınırlayan engelleri kaldırma görevi ile birlikte ele alınmalı, bu haklar devlet tarafından sınırlanması gereken haklar değil, fakat gerçekleştirilmesi gereken üstün hukuk kuralları olarak görülmelidir (Turan, 1996: 120).

KAYNAKÇA

AKKAYA. Yüksel, “Sosyal Güvenlik ve Tarihi Üzerine ‘Aykırı’ Notlar”, **İktisat Dergisi**, S: 478, Ekim 2006, s.15-17.

ALPER. Yusuf, “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar”, **Sosyal Politika**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Eskişehir, Mayıs 2013.

ALPER. Yusuf, “Sosyal Güvenlikte Yeni Gelişmeler ve Sorunları”, **Sosyal Güvenlik**, 2. Baskı, Eskişehir, Temmuz 2013.

ALPER. Yusuf, **Türk Sosyal Güvenlik Sistemi Sosyal Sigortalar Hukuku**, Dora Yayınları, 6. Baskı, Bursa, Eylül 2014.

ARICI. Kadir, “Genel Olarak Sosyal Güvenlik (Kavram-Amacı-Konusu ve Tarihi Gelişimi)”, Sosyal Güvenlik, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Eskişehir, Temmuz 2013.

ARICI. Kadir, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Sosyal Güvenlik Hakkı” (Bildiri), **VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu, Denizli**, 10-12 Aralık 2015, s.181-196.

BALKIR. Zehra Gönül, **Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2009.

BAŞBUĞ. Aydın, **Sosyal Hukuk: Hukukun Toplumsal Temelleri**, A Kitap, 1. Baskı, Ankara, Kasım 2010.

BAŞBUĞ. Aydın, **Sosyal Güvenlik Sisteminde Sosyal Sigortalar**, Şeker-İş Sendikası Yayınları, Ankara, Eylül 2013.

BEŞER. Faruk, **İslam’da Sosyal Güvenlik, Bilge Yayınları**, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2004.

CASTEL. Robert, **Sosyal Güvensizlik**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ağustos 2004.

ÇAKIR. Yafes, “Sağlık Hizmetlerinde Katılım Payı Uygulaması ve Bu Uygulamanın Sosyal Devlet İlkesi ve Sosyal Güvenlik Hakkı Bakımından İncelenmesi”, **Sayıştay Dergisi**, S: 80, Ocak-Mart 2011, s.85-105.

DALKILIÇ, Elvin Evrim, “Sosyal Hakların ‘Yeniden’ Keşfinde Sosyal Kamu Hizmetleri ve ‘Sosyal Yurttaş’ın Türk İdare Hukukundaki Yeri”, **Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar**, TODAİE, 1. Baskı, Ankara, 2014.

DİLİK. Sait, “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: 35, S: 1, 1980, s.73-84.

GERŞİL, Gülşen Sarı, İnan Eryılmaz, “Değişen Türkiye’nin Sosyal Politika Anlayışı: Sosyal Yardım ve Hizmetlerdeki Dönüşüm ve AB Ülkeleri ile Karşılaştırılması”, **Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar**, TODAİE, 1. Baskı, Ankara, 2014.

GÜLMEZ. Mesut, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar” (Tartışma bildirisi), **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 9-13 Ocak 2001, s. 140-148.

GÜVERCİN. Cemal Hüseyin, “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, C: 57, S:2, 2004, s.89-95.

HARE. Ivan, “**Social Rights as Fundamental Human Rights**” **Social**

and Labour Rights in a Global Context: International and Comparative Perspectives, Cambridge University Press, Third Printing, Cambridge, United Kingdom, 2005, s.153-181.

HEPPLÉ. Bob, “Enforcement: The Law And Politics of Cooperation and Compliance”, **Social and Labour Rights in a Global Context: International and Comparative Perspectives**, Cambridge University Press, Third Printing, Cambridge, United Kingdom, 2005, s.238-257.

KABOĞLU. İbrahim Özden, “Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar” (Bildiri), **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 9-13 Ocak 2001, s.102-139.

KABOĞLU. İbrahim Özden, “Anayasa’da Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları” (Bildiri), **II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu**, Petrol-İş Yayını, Denizli, 4-6 Kasım 2010, s.43-60.

KARABULUT. Alpaslan, “**Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Yardımların Tek Merkezden Yürütülebilirliği**”, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

KARAGÜLMEZ. Ali, “Anayasa Mahkemesi ve Sosyal Şart”, 2. Yuvarlak Masa Toplantısı, 15-16 Nisan 2010, **Anayasa Mahkemesi**, (<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/insanhaklari/sunumlar.html> Erişim Tarihi: 05.12.2015).

KORAY. Meryem, Sosyal Politika, İmge Yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 2012.

MÜFTÜOĞLU. Özgür, “Tarihsel Süreçte Bir Parantez: Sosyal Güvenlik Hakkı”, **Toplum ve Hekim**, C: 20, S: 2, Mart-Nisan 2005, s.83-86.

ÖZVERİ. Murat, “Yoksulluğun Yönetilmesi ve Sosyal Güvenlik Hakkı”, **Praksis**, S: 9, Kış-Bahar 2003, s.321-336.

ÖZVERİ. Murat, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Hakkının Geleceğine İlişkin Düşünceler”, **Toplum ve Hekim**, C: 20, S: 2, Mart-Nisan 2005, s.147-150.

ŞEN. Murat “Hukuk Devleti İlkesi Bağlamında Sosyal Güvenlik Hakkı”, **Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: 3, S: 2, 2014, s.183-200.

ŞENKAL. Abdülkadir, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2007.

ŞENTOP. Mustafa, “Anayasa ve Sosyal Devlet,” **Sosyal Politikalar Dergisi**, S: 1, Güz 2006, s.42-47.

TALAS. Cahit, “Sosyal Haklar ve Türk Anayasalarında Sosyal Hakla-

rın Evrimi”, **TODAİE İnsan Hakları Yıllığı**, C: 3-4, 1981-1982, s.38-75.

TOKOL. Aysen, Yusuf Alper, **Sosyal Politika**, Dora Yayınları, 4. Baskı, Bursa, Mart 2013.

TUNÇ. Hasan, Faruk Bilir, Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Adalet Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, Şubat 2015.

TURAN. Ercan, “Sosyal Güvenlik Hakkı”, **Kamu-İş**, C: 7, S: 3, 2004, s.1-20.

TURAN. Güngör, Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Gelişimi ve Yorumu” **TODAİE İnsan Hakları Yıllığı**, S: 17-18/1, 1996, s.103-120.